

Stembrowicz, Kazimierz

"Rossijskoje gosudarstwo w sieriedinie XVI stoletija. Carskij archiw i liciewyje lietopisi wriemieni Iwana Groznogo", S. O. Szmidt, Moskwa 1984 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 76/3, 629-630

1985

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

krystalizowanie się koncepcji systemu pomiestnego w końcu XV wieku na ziemiach nowogrodzkich, jego rozwój na innych obszarach Rosji (Twer, Moskwa, Wiaźma, Toropiec, Psków) oraz status społeczno-prawny pomieszczyka. Autor zapewne świadomie ograniczył wykład tylko do odzwierciedlonej w podtytule pracy „historiografii i problematyki”. Kompleksowe i szersze chronologicznie ujęcie tematu jest chyba zadaniem ponad siły jednego i w dodatku „cudzoziemskiego” badacza. A i tak podczas lektury tej interesującej publikacji nasuwa się szereg pytań, których autor nie formułuje. Ubogi dorobek historiografii polskiej w zakresie dziejów państwa Moskiewskiego wzbogacił się o nową, wartościową pozycję. Szkoda, że wydawnictwo poskąpiło miejsca na indeksy.

K. S.

A. W. Dułow, *Geograficzeskaja srieda i istorija Rossii. Koniec XV — sieriedina XIX w.*, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1983, s. 255.

Autor, znawca geografii historycznej Rosji, przedstawia „podstawowe więzi pomiędzy społeczeństwem a przyrodą Rosji w ciągu długiego okresu stosunków feudalnych od czasu powstania scentralizowanego państwa rosyjskiego, podczas umocnienia ustroju pańszczyźnianego i narodzin stosunków burżuazyjnych” (s. 3). Główną uwagę poświęcił Rosji centralnej i nie pretendował do wszechstronnej analizy problematyki tytułowej. M.in. pominął dość istotną kwestię zależności pomiędzy specyfiką rozwoju poszczególnych regionów Rosji a właściwościami ich środowiska geograficznego. Książka przynosi bogaty materiał faktograficzny z tej dziedziny wiedzy. W jedenastu rozdziałach omówiono takie zagadnienia jak: środowisko geograficzne (przyroda, klimat, kłeski żywiołowe), wpływ warunków naturalnych na rozmieszczenie ludności oraz jej zajęcia rolnicze i hodowlane, rzemieślnicze i przemysłowe, komunikację i transport, zmiany w środowisku geograficznym spowodowane działalnością gospodarczą, kształtowanie się tradycji ochrony przyrody oraz wpływ warunków naturalnych na prowadzenie działań wojennych. W rozdziale ostatnim autor syntetycznie przedstawił wpływ środowiska geograficznego na rozwój historii społecznej i politycznej Rosji koncentrując uwagę na — można powiedzieć — upośledzeniu pod tym względem Rosji w stosunku do państw Europy Zachodniej (gorsze warunki geograficzno-gospodarcze, długotrwały brak dostępu do mórz, wielkie terytorium, niska gęstość zaludnienia i in.). Sądy te przypominają bardzo poglądy w tej kwestii słynnego historyka rosyjskiego S. M. Sołowjewa. Niestety książka nie została zaopatrzona przez wydawnictwo w indeksy.

K. S.

S. O. Szmidt, *Rossijskoje gosudarstwo w sieriedinie XVI stolietija. Carskij archiw i liciewyje lietopisi wriemieni Iwana Groznogo*, Izdatielstwo „Nauka”, Moskwa 1984, s. 277.

Autor jest jednym z najlepszych znawców epoki Iwana Groźnego. Jego publikacje odznaczają się zawsze rzetelnością naukową, mocną podbudową źródłową i klarownością wykładu. Szmidt podejmuje tematy trudne, ważne dla zrozumienia podstawowych struktur społeczno-politycznych wczesnej historii nowożytnej Rosji. W ostatniej książce powraca do problematyki, którą zajmuje się od

dawna, do zagadnienia archiwum Iwana IV i latopisów ilustrowanych z czasów panowania tego władcy. W części pierwszej przedstawia historiografię poświęconą badaniom nad tym archiwum, podstawę źródłową do tego tematu (przede wszystkim opis z 1570 r.), jego zasób i wykorzystywanie zawartych w nim dokumentów w bieżącej działalności państwowej i osobistej cara, inne archiwa niektórych instytucji (np. prikazów) i wymianę z nimi dokumentów. Ostatecznie autor konkluduje, że archiwum to było najważniejszym archiwum państwa i gromadziło dokumenty pochodzące głównie od Dumy Bojarskiej, carskiej kancelarii i prikazu Poselskiego. W części drugiej omówiona została problematyka datowania i interpolacji tzw. latopisów ilustrowanych oraz kwestia osobistego udziału Iwana IV w tej pracy. Nie udało się jednak dotąd (pomimo znacznych osiągnięć badawczych historiografii rosyjskiej i radzieckiej w tej dziedzinie) stwierdzić, kto kierował tym wielkim przedsięwzięciem. W dwóch ostatnich rozdziałach autor przedstawia miniatury ilustrujące opisy kronikarskie kaźni diaka Miszurina (1538) oraz bojarów Kubińskiego i Woronców (1546). Książka posiada wykaz bibliografii i indeks osobowy.

K. S.

W. M. Panejach, *Chłopstwo w pierwszej połowie XVII w.*, Izdatielstwo „Nauka”, Leningrad 1984, s. 261.

Autor, ceniony historyk radziecki, od wielu lat bada niezwykle złożone, odzwierciedlone w tytule zagadnienie w historii Rosji, które dalekie jest jeszcze od rozwiązania. Powyższa książka, bezpośrednia kontynuacja studiów opublikowanych w 1975 r., przedstawia, najogólniej rzecz ujmując, próbę określenia miejsca ludności niewolnej w strukturze społeczeństwa rosyjskiego w pierwszej połowie XVII w., ściślej w latach 1614—1650. Praca jest oparta na całym, znanym do tej pory materiale źródłowym dotyczącym chłopstwa, przede wszystkim archiwaliach, z których największe znaczenie posiadają zachowane głównie z północno-zachodnich obszarów państwa rosyjskiego tzw. *kabalnyje knigi*, czyli urzędowe księgi rejestracji chłopów, materiały sądowe dotyczące spraw chłopskich oraz ustawodawstwo państwowe w przedmiocie tej warstwy społecznej. Książkę otwiera rozdział omawiający zachowane *kabalnyje knigi*, z których największą wartość dla różnorodnych badań mają księgi pochodzące z Nowogrodu Wielkiego, prowadzone wręcz pedantycznie jeśli idzie o zgodność z przepisami właściwymi rejestracji chłopów. W rozdziałach dalszych autor omawia i dowodzi istnienia trzech podstawowych warstw ludności chłopskiej (tzw. *starinnoje*, *kabalnoje* i *dobrowolnoje chłopstwo*) oraz przedstawia politykę państwa w stosunku do niej w oparciu o ustawodawstwo aż do Ułożenia Soborowego z 1649 r. włącznie. Świetna orientacja autora w trudnej i zawikłanej tematyce, stawianie wielu kwestii w sposób otwarty w celu dalszej dyskusji i jasna konstrukcja monografii stawiają tę pracę w rzędzie najlepszych prac radzieckich z tej dziedziny. Chciałoby się jeszcze przeczytać tutaj rozdział poświęcony pozycji społecznej chłopów, którzy jako kategoria społeczna byli warstwą mimo wszystko bardzo zróżnicowaną. Autor ograniczył się w tej materii tylko do pojedynczych uwag rozrzuconych zresztą po całym tekście pracy na temat wszechogarniającej mentalności chłopskiej jako jednego z elementów, który w sposób wysoce negatywny (obok przyczyn innych, ekonomicznych) wpłynął na rozwój Rosji.

K. S.